

ЗАПОВНЕННЯ ЛАКУНИ

Одним із дуже небагатьох правдивих свідчень, озвучених на зрежисованому ДПУ харківському «процесі Спілки визволення України» в 1930 р., виявилася інформація головуючого про те, що добра половина підсудних є священиками або дітьми священиків. Інша частина майже повністю складалася з педагогів середньої і вищої школи. Це повідомлення ретельно відібрані й зафіксовані списком «представники пролетаріату» зустріли осудливо-глумливим гамором і сміхом.

Але ж то було правдою. У тодішніх українських реаліях від XIX до 30-х років XX ст. саме священики і сільські вчителі виявилися найпопліднішими захисниками і виразниками дум та прагнень української нації. І це добре усвідомлювали більшовики, які й заповзялися непримиренно боротися з релігією і Церквою. Одним із перших завдань партійний синкліт поставив знищення високих світських і богословських шкіл. Університети було перетворено на інститути народної освіти, а єдиний на українських теренах вищий православний навчальний заклад – Київську духовну академію – просто заборонено.

Між іншим, останній, в сенсі наукового осмислення її діяльності, пощастило значно менше від її попередниці – Києво-Могилянської академії. Радянська історіографія чимало посприяла штучному розмежуванню цих двох закладів і за їхньою історією, і за їхнім значенням. Хоча й насилу, але довелося визнати певні досягнення могилянців – ну, куди подітися від Петра Могили, Симеона Полоцького, Феофана Прокоповича, Стефана Яворського, Самійла Величка, Григорія Граб'янки, Олександра Безбородька, Дмитра Трощинського, Григорія Сковороди і багатьох-багатьох українських просвітителів безшкільної Московії? Тим паче, що було робити з Михайлом Ломоносовим, який здобував освіту саме в Київській Академії? Натомість за Київською духовною академією було ідеологічно утверджено однозначне визначення її як реакційного, антинародного закладу.

Саме тому від 60-х років XX ст. комуністичні ідеологи дозволяли писати про Київську Академію до 1817 р. (року закриття Києво-Могилянської академії), звісно, оминаючи або піддаючи фальсифікаціям і остракізму постаті таких видатних її вихованців, як Іван Виговський, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Павло Полуботок та багато інших українців, нескорених свавільною самодержавною російською політикою. Історія ж Київської духовної академії, незважаючи на підготовлені й частково видані до 300-літнього ювілею Академії (1915) праці поважних учених, за більшовицького правління перетворилася фактично на *terra incognita*. Відзначення згаданого ювілею в 1915 р. зірвалося через події Першої світової війни, а в подальші десятиліття про Київську духовну академію писати об'єктивно стало неможливим – принаймні, на радянському терені.

Навіть за часів нинішньої незалежності у деяких непровітрених головах ширяє гадка про суцільну антиукраїнськість усієї духовної освіти в царській Росії й, насамперед, у Києві. Частка правди в цьому є. Адже ж Св. Синод закривав Києво-Могилянську академію у 1817 р. не для того, щоб створити замість неї центр українського просвітництва... Та й будьмо відверті: далеко не вся діяльність Києво-Могилянської академії була українофільською та україноцентричною. Згадаймо бодай того самого Феофана Прокоповича, справді видатного вченого

і громадського діяча, котрий проте вірно служив як подвижник і попіхач відомого ката України...

Тимчасове припинення діяльності Київської Академії та її переведення в лоно богословської освіти і науки зовсім не означало цілковитого знищення її багатих європейських потенцій. До викладацького складу Київської духовної академії спершу було відібрано вихованців Санкт-Петербурзької та Московської духовних академії, але поступово в діяльності цього навчального закладу відроджувалося чимало традицій, генетично пов'язаних із могилянськими часами – зокрема й широкий вибір сфери наукових досліджень, відчуття органічної причетності до загальноєвропейських духовних проблем. Кращі зразки богословської і філософської спадщини професорів Київської духовної академії не можуть не вражати своєю глибиною і відкритістю до тогочасного світового культурного поля.

Важливим є й те, що всупереч тиску офіційної ідеології саме в Київській духовній академії зміцнювався корінь сучасної української літератури, і саме в діяльності її кращих випускників зростало мовне самоусвідомлення нації.

Незважаючи на жорстку русифікаторську політику Російської імперії і Російської Православної Церкви щодо українства, навіть усупереч «анексії» духовного осердя нашого народу, то тут, то там з'являлися бруньки спротиву. Як живий у своїй м'якості гриб підважує і пробиває, здавалось би, нездоланну для нього твердість асфальту, так природна сила українського ества долала важку мертвизну царських указів, указиків та різноманітних циркулярів, не лише валуєвських. Духовне явище українства в різні способи та на різний обшир забороняли, як підраховували історики, 134 рази. Але марно – воно відживало, розвивалося й потужнішало. Так і в Київській духовній академії. Досить звернутися до збережених дипломних робіт її випускників, аби побачити, як у багатьох із них пробиваються паростки живої віри і живого почуття. Деякі з цих праць і сьогодні становлять не лише історичний і археографічний інтерес, а й безсумнівну наукову цінність.

Хто би міг подумати, що в душі скромного й тихого спудея Івана Левицького визріває українська проза, цілком серйозна, занурена в такі психологічні глибини людських характерів, що аж у ХХІ ст. повнокровно ожили на столичних театральних підмостках новим естетичним відкриттям Івана Нечуя-Левицького? Це вже була не просто, хай і талановито, «перелицьована» література, не мовлячи вже про хохмацько-хохлацькі водевілі та водевільчики... А Левицькому в Академії небезпідставно пророкували і богословсько-філософське спрямування, від якого майбутній прозаїк свідомо відмовився.

Або бунтівливий Гнат Житецький, чи не перший серйозний історик-лінгвіст, що поставив на наукову основу вивчення походження і розвитку української мови? Сьогодні мало хто знає ще й про його громадську діяльність часів навчання в Київській духовній академії – саме він був одним із активних організаторів і провідників студентського бунту, про який не без подиву двічі писав Герценовий «Колокол» у 1861 році...

А обидва Петрови – Микола і Платон, росіяни за походженням, які саме під впливом академічного життя перейнялися українськими ідеями? Перший, зачудований творами прозаїка-початківця Івана Нечуя, свого однокурсника Левицького, заглибився в історію зародження українського красного письменства, простеживши витоки новочасної української літератури, починаючи із ХVІІ ст.

А другий ще під час навчання наразився на неприємності, наполягаючи на написанні кандидатської роботи, присвяченої важливості національного струменя в процесі творення культури. І вже тоді, на самісінькому початку ХХ ст., коли ще про більшовиків ніхто всерйоз і не говорив, священик Платон Петров (згодом – єпископ Уманський, вікарій Київської єпархії) розвінчував у своїх публікаціях суть їхньої нежиттєспроможної, антилюдяної доктрини. Його син Віктор Петров, відомий як прозаїк В. Домонтович, став видатним вченим-енциклопедистом, одним із засновників української інтелектуальної літератури.

До речі, випускником Київської духовної академії був і батько першого президента України Михайла Грушевського – відомий освітянський діяч і педагог Сергій Грушевський. У цьому ж закладі навчався і викладав батько прозаїка Михайла Булгакова професор Афанасій Булгаков...

Сама ідея автокефалії Української Православної Церкви великою мірою вигартовувалася й утверджувалася церковними діячами, що вийшли з Київської духовної академії. На підтвердження цієї тези лише нагадаймо імена деяких видатних її випускників – Василя Липківського, Олександра Лотоцького, Володимира Чехівського, Івана Власовського, Филимона Кульчинського та ін.

Вихованцям КДА належить і видатний внесок у розвиток різних галузей української культури та мистецтва – досить назвати таких відомих діячів, як Костянтин Думирашко, Григорій Маркевич, Феофан Лебединцев, Василь Біднов, Володимир Барвінок, Олександр Кошиць, Пилип Козицький... Утім перелік цей може бути дуже довгим...

Звісна річ, у столітній історії КДА траплялися різні сторінки, були різні діячі, догматичні та реакційні в тому числі. І українофоби були. Проте вивчення і їхньої діяльності сьогодні також виходить на науковий порядок денний.

Сподіваємося, що вивченню життя і творчості видатних викладачів і випускників КДА, а також її історії та спадщини особливо прислужиться енциклопедія «Київська духовна академія в іменах: 1819–1924», яка є логічним продовженням енциклопедичного довідника «Києво-Могилянська академія в іменах, XVII–XVIII ст.», опублікованого НаУКМА в 2001 р. Як і це унікальне і вже раритетне на сьогодні видання, нове двотомне енциклопедичне видання виходить у світ завдяки підтримці небайдужих людей, спонсорів як з України, так і з української діаспори. Їхні імена вшановано на початку другого тому цього видання. Широ дякуємо за підтримку!

Низький уклін авторам, натхнення і заглиблена праця яких уможливили відкриття багатьох невідомих досі документів і матеріалів, фактів та подій.

Особлива подяка професору НаУКМА, доктору філософських наук Марині Леонідівні Ткачук, чий натхнення і каторжна робота, помножені на любов до предмета своєї праці, творили дива!

В'ячеслав Брюховецький